

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDELINGEN VAN DE BOND DER OOSTVLAAMSE
FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van de Bond :

L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent.

Alle stortingen te doen op postrekening :
969.46, Bond Oostvl. Folkloristen,
Gent.

Redactie van Oostvl. Zanten :

F. VAN ES,

Désiré De Wolfstr., 3, Aalst.

J. VERMEULEN & J. BOES.

Plantlore: Planten-Symboliek.

(In verband met de folklore en de heraldiek).

De bedoeling van dit artikel is een alfabetische lijst te geven van planten, welke een rol spelen in de volksverbeelding, de folklore of de symboliek en die daarnaast ook in de heraldiek optreden; d.w.z. de minder-voorkomende of de minder-bekende wat meer uitvoerig uitgelegd, de andere voornamelijk met een verwijzing naar de desbetreffende literatuur. Het geheel dient opgevat als een vervolg op mijn papieren eersteling, het boek « Europese Totemdiereen en enige andere symbolen, heraldische sprokkels », Haarlem, 2e druk 1936, reeds lang uitverkocht, waarin de dierensymboliek de hoofdschotel vormde. Uiteraard kan de uitgebreide stof hier slechts summier worden weergegeven, voor een tijdschrift-artikel passend, waarom dan ook zoveel mogelijk zal worden getracht, voor hen die er meer van willen weten bronnenopgave te verstrekken.

Akelei (akolei). Ootmoed en liefde; figuurlijke benaming der rederijkerskamers; acoleijen. — Gevoerd door de familie Vechters.

Literatuur : Vgl. André Vlaanderen, Tekens en Symbolen, Amsterdam, 1946.

Anjelier (anjer). — Grilligheid. Diana ontmoette eens in een boosaardige bui een herder en rukte hem beide ogen uit. Ze wist echter niet wat er mee uit te richten en wierp ze onverschillig weg. De ogen ontkiemden in de aarde en groeiden op tot anjelieren, (in 't Fransch oeillet = oogje).

Als wapenfiguur weinig voorkomend, o.a. gevoerd door de familie Adius en Helbers.

Literatuur : Vgl. o.a. André Vlaanderen, Tekens en Symbolen, Amsterdam, 1946.

Appel. Het is nauwelijks te begrijpen waarom de veelal bij jong en oud zo geliefde vrucht onzer landen, de appel door de symbolische sage zo slecht wordt behandeld. In alle mythen en sagen treedt deze smakelijke vrucht als een symbool of werktuig van vijandige krachten op, die onheil onder de mensen brengen.

Het eerst wordt ons van de appel verhaald als de vrucht van de boom der kennis, waardoor het mensengeslacht van de gelukzaligheid van het paradijs werd uitgesloten, zodat aan alle rampspoed en ellende op aarde één onzalige appel schuldig is. Van die eerste zondeval heeft de appel een verderfelijke macht overgehouden.

Ook in sage en poëzie ontmoeten wij de demonische onheilspellende symboliek van de appel. O. a. in het sprookje van Sneeuwvitje en in de bekende sage van Wilhelm Tell.

Vergelijk hiermede ons begrip van het woord «twistappel», wanneer het gaat om iets, waarover men zich opwindt.

In de wapenkunde kan echter de appel duiden op liefde en verjonging. Vanwege zijn ronde vorm wordt de appel wel vergeleken met de aarde in 't klein en is daardoor het attribuut en het symbool van macht. Embleem der volkomenheid, het koningschap. Gevoerd o.a. door de familie Appellius.

Appelboom. Is in de volksmond een beschermende boom, aangezien de bliksem geen vat op deze boom zou hebben; reden waarom hij met voorliefde in de nabijheid van huizen en boerderijen geplant wordt. Dienaangaande hebben zijn vruchten dan ook de betekenis van liefde en van het leven, volgens anderen van jeugd en schoonheid. In dit verband wordt dan ook het Christuskind bij verschillende Mariabeelden met een appel voorgesteld, waarbij Christus als vrucht van het eeuwige leven, zijn Moeder als plaatsvervangster van het mensengeslacht optreedt.

Literatuur : Vgl. o.a. : Reling-Bohnhorst, *Unsere Pflanzen*, blz. 208.

Meta Geurkens in « *Natuur en Techniek* », Deventer, Juli 1940.

Beuk. De aan Thor gewijde boom met zijn dichte majestueuze domvormige kroon verenigt in zich de mannelijke kracht van de eik met de vrouwelijke gratie van de linde, behoort tot onze mooiste loofbomen. Hij duidt op standvastigheid en waakzaamheid, aangezien het dichte bladerdak het zonlicht keert. In verband met het gewijd zijn aan Thor is de beuk tevens de boom der voorspelling of waarzegging, aangezien in zijn gebladerte deze godheid ruiste door de wind en de priesters daaruit voorspellingen deden. Ook de runenstaafjes werden uit beukenhout vervaardigd, waarin dan werden geritst de toverrunen voor het wichelen onzer hei-

dense voorvaderen. Zo hadden ook Laurens Janszn. Coster en Gutenberg hun eerste lettertekens gesneden uit het gemakkelijk versnijdbare en toch taaie beukenhout.

Literatuur : Vgl. Reling-Bohnhorst, Unsere Pflanzen. blz. 14.

Bloem (algemeen). Symbool van het leven. Volgens Gründel drukken bloemen in 't algemeen in de heraldiek de wens uit van een in alle opzichten bloeiende toestand der familie, welke toestand de nakomelingschap dient te bestendigen. O.a. gevoerd door het geslacht Sasbout.

Literatuur : Vgl. Paul Gründel, Die Wappensymbolik, Leipzig, 1907.

Boom. Veel voorkomende in wapens, waarvan vele, in bijzonder de « boom met de drie kruinen », in verband staan met het oude recht van de « Upstalboom » (= Gerechtsboom).

In 't algemeen verzinnebeeldt de loofboom « de bloeiende toestand der familie »; welke toestand bestendig zal blijven, wanneer de nakomelingschap daarnaar zal leven. Tevens duidt hij in de heraldiek op « bosbezit ». Als overblijfsel van de vroegere boomverering geldt de boom nog heden als symbool van het « standvastig geloof » en tenslotte als symbool der familie (stam).

Verwant aan het (algemeen) geloof is de boom symbool van eenheid, want alle takken spruiten uit één stam = levenskracht, de levensboom, de paradijsboom of wereldboom. Vergelijk b.v., ook in het Oosten van Nederland, o.a. in Twente, de hetzij bewust of onbewust toegepaste motieven van de geveltoptekens der boerenwoningen en het snijwerk in bovenlichten van deuren, enz.

De « gevruchte boom » is het zinnebeeld der vruchtbaarheid; kaal en verdord, van onvruchtbaarheid en dood (galgeboom).

Andere benamingen voor « de boom met meer kruinen », doorgaans drie, zijn: dorpsbomen, gerechtsbomen, Meibomen, de kerstbomen en later ook de vrijheidsbomen. Behalve de kerstboom (spar), zijn het van ouds linden of eiken.

Naast deze « boom met meer kruinen », de gerechtsboom, worden in de heraldiek tal van andere bomen aangetroffen, alle behandeld in mijn « Europese Totemdieren en enige andere symbolen », hoofdstuk XV : De boom als symbool in de heraldiek, blz. 120-134, met name de appelboom, de berk, de pereboom, de eik, de els, de es, de spar of den, de kerseboom, de linde, de populier of peppel, de palm, waarnaar hierbij wordt verwezen om niet in herhaling te treden.

Literatuur : Kits Nieuwenkamp in « Eigen Volk », 3e jg., 1931, blz. 169-175.

Kits Nieuwenkamp, Europese « Totem dieren. » en enige andere symbolen, Haarlem, 2e druk, 1936.

Kits Nieuwenkamp in « Eigen Volk » (« De Liebaert »), jg. 1936 v/h Bijvoegsel, afl. 1, blz. 8; afl. 4, blz. 8; afl. 7, biz. 3 en 4; voorts « De Liebaert », 3e jg., blz. 327-328 (1938); idem jg. 1938, blz. 410 en jg. 1939, blz. 74-81; idem, blz. 157-159; 243-244; 335; 479-481 en blz. 490 van dezelfde jg. 1939.

Friedrich Mösinger in « Germanien » jg. 1938, blz. 145-155 : « Maibaum, Dorflinde, Weihnachtsbaum » met 22 afb.

Friedrich Mösinger in « Eigen Volk » (« De Liebaert »), jg. 1939, blz. 243-244.

André Vlaanderen, Tekens en Symbolen, Amsterdam, 1946.

Pater Vinc. van Wijk, Ord. Carin. « Boerderijnamen, Over hun oorsprong, geschiedenis en betekenis ». Oldenzaal, 1927.

Boomstronk, tak en blad. Hiervoor wordt verwezen naar mijn « Totem dieren ».

Botanische Tekens. Dit volgens Rudolf Koch in « Das Zeichenbuch », Leipzig, 1940. Hij geeft er een dozijn van op waarvan verschillende in de wapenkunde, als zgn. huismerken of merktekens, worden aangetroffen. Het zijn de navolgende :

Boom

Struik

Overblijvende Stengel

Eénjarig

Tweejarig

Een tweede teken voor tweejarig

Mannelijke Plant

Vrouwelijke Plant

Tweehuizige plant

Schadelijk, Verdacht

Vergiftig

Zeer giftig Levensgevaarlijk

Brem. De brem is het symbool van de moed en heeft aan het Huis van Anjou de bijnaam Plantagenet (Planta Genista = bremplant, bremstruik), naar aanleiding van het helmteken van het wapen, gegeven. Voor de symbolische betekenis vergelijk men de « Talisman » van Walter Scott.

Ceder. Boomsoort, zeldzaam; o.a. gevoerd door Oldenburg. Symbool van levenskracht en uithoudingsvermogen.

Literatuur : Zie Steenkamp, Heraldisch Vademecum, Amersfoort, 1939.

Distelbloem, -plant. Schots embleem. Gevoerd door van Iterson, Staats, Neel, enz.

Literatuur : Zie Steenkamp, Heraldisch Vademecum, Amersfoort, 1939.

Druiventros of Wijnstok. Kan de wijnbouw symboliseren, doch tevens de waarheid, de opgewektheid, de vrolijkheid en gezelligheid; immers reeds de psalmist roemt het edele druivensap: « De wijn verheugt het mensenhart ».

Daarnaast is echter de wijnstok ook het teken van het geloof, indachtig Christus' gezegde bij het heilige avondmaal, Joh. 15-5: « Ik ben de wijnstok en gij zijt de ranken ». De ranken duiden op het vasthouden aan de erkende waarheid en aan de vrede, welke in het geloof wortelt en zich door geen twijfel laat beïnvloeden, gelijk ook de bladeren beschermend over de ranken groeien en te allen tijde wind en regen tegenhouden, opdat de wijnstok goede vrucht kunne voortbrengen.

In de heraldiek afgebeeld als stok met druivenplant omwonden met ranken, bladeren en druiventrossen, o.a. het wapenteken van het geslacht Wijnen. De familie van Eys, bijv., voert een druiventros, evenals Weyn-Banningh.

Literatuur: Zie Gründel, Die Wappensymbolik, Leipzig, 1907.

Eikel. Deze zou duiden op bosbezit o.m. in Friese (eigenerfde) wapens: Sypkens, Heroma, van Akeren, Eijgels, enz.

Literatuur: Vgl. G. F. E. Gonggrijp, Friesche eigenerfdenwapens, Naarden, 1943.

Eikenkrans. Deze werd reeds bij de Romeinen als beloning gegeven, bij de bevrijding van burgers in de oorlog. Hij verkondigt vaderlandsliefde en trouw, vandaar ook dikwijls op ridderorden aangebracht, o.m.a. bij de Luxemburgse orde van de Eikenkroon, het IJzeren Kruis, enz. Ook in de heraldiek meermalen aange troffen.

Flora. De godin der bloemen. Embleem de bloemtuil, welke eveneens in wapens voorkomt, o.a. in het wapen van de familie Venhuizen.

Granaatappel. Afgebeeld met soort kroon, twee blaadjes en een pittenkern van andere kleur of metaal (wapenkunde). Als wapenfiguur voorkomende sedert de 15e eeuw, teken van vruchtbaarheid en eensgezindheid, ook van nederigheid. Onaanzienlijk van buiten, doch van binnen fraai rood en met smakelijk verfrissend sap. De granaat- of vuurappel is eveneens van het vuur en van de eendracht het symbool. Het wapenteken o. m. van de familie Hendl.

Zie ook het Naschrift op blz. 137.

Literatuur: Vgl. Paul Gründel, Die Wappensymbolik, Leipzig, 1907.
André Vlaanderen, Tekens en Symbolen, Amsterdam, 1946.
Steenkamp, Heraldisch Vademecum, Amersfoort, 1939.

Haver. Volgens Plinius in 't bijzonder het voedsel van onze Germaanse voorvaderen, komt veelal als zgn. «sprekende» wapenfiguur voor, afgeleid van de naam, bij v. Haverschmidt, Haferstroh, Faulhaber e.a.

Heg of Haag. Afscheiding van meestal geschoren struiken of gevlochten twijgen; embleem van het grensrecht; ook voorkomend als afpaling van de gerechts- of dingplaats. Vgl. de zgn. Hollandse tuin en o.m. het wapen Hugenholtz, vermeld in «Eigen Volk» («De Liebaert»). Idem heining.

Hop. Zowel de klimplant om een stok gewonden als de hopvrucht komen voor in de wapens van brouwersfamilies. Voorbeeld: Hoppenbrouwers.

Hulst. De hulst met zijn harde, stekelige, glimmende bladeren en fel rode bessen betekent, volgens de Christelijke iconografie, boetvaardigheid en wordt als wapenfiguur gevoerd door Vlieck, van Hulst, Hulsen, enz.

Klaverblad. In Thüringen «Dreiblatt» en in Schwaben en Zwitserland «Herrgottsbrot» genoemd. Reeds bij de Keltische priesters, de druïden, als heilig bekend en bij de Romeinen als het symbool van de zomer. Betekent geluk, in 't bijzonder het «klaverblad van vier», en oprechtheid, door de hartvorm. Tevens symbool van de hoop. In de Christelijke symboliek beduidt het klaverblad de Goddelijke Drieëenheid, de Triniteit, en is dienaangaande het nationaal symbool van de Ieren, ter ere van hun schutspatroun Sint Patrick, die als apostel de heidense Ieren door middel van een klaverblad de Goddelijke Drievuldigheid verduidelijkte.

In de riddertijd der middeleeuwen was de klaver het symbool van de in deemoed vurig verlangende liefde, zowel van de aardse liefde als van de liefde tot God.

Verder heet het dat de klaver de slangen verjaagt.

In de wapenkunde duiden klaverblaadjes op weidebezit, veeveelt, Friese eigenerfde greidboeren, in tegenstelling met korenaren, die op bouwland zouden duiden en eikels op bosbezit, zie aldaar. — Voorbeeld: Hopma en vele anderen.

Literatuur: Vgl. Paul Gründel, Die Wappensymbolik, Leipzig, 1907.

Klimop. Komt somtijds voor bij wildemannen als schildhouders, dienst doende als gordel en op het hoofd als krans. Embleem van

lang leven, vriendschap, trouw en vaderlandsliefde, immers deze klimplant hecht zich stevig aan muur of boom.

Knol of Raap. Zie daarvoor mijn bijdrage in « Oostvaamsche Zanten », jg. 1948, blz. 80-82 « De Raap in het Waasland ». Zie ook het Naschrift op blz. 137.

Wapenvoorbeelden : Rueb, Gerlings, De la Flie, enz.

Koren(aar). Veelal in boerenwapens, duiden zij op het bezit van bouwland, landbouw. Embleem van de oogst, welvaart en vrede, het dagelijks brood. Idem van het bakkersbedrijf en zinnebeeld van de zomer. De families Spoon, Ropta en Moltzer voeren o.a. korenaren.

Literatuur : Zie Gründel en André Vlaanderen, o.c.

Krans. Zie ook eikenkrans. Reeds bij de ouden als tooi en ereteken in gebruik. Betekent vreugde en eer en trots over moedig volbrachte daden, waardoor ook de nakomelingen begeestigd zullen worden. Gevoerd door Beets, Groenendijk, Rispens e.a. : bloemkrans, bladerkrans.

De laurierkrans of lauërkrans van laurierbladen, welke laatste ook afzonderlijk voorkomen, is het embleem van roem en eer. Wapen : Hopmans. De laurier verkondigt tevens de deugd en overwinning, dichters en helden werden gelauwerd; kracht.

Literatuur : Zie Gründel en André Vlaanderen, o.c.

Lelie. De heraldieke lelie, algemeen bekend als het padvinders-embleem, is een heraldieke bloem, die veelvuldig voorkomt. De zgn. Franse lelie is van goud op een veld van blauw (Bourbon). Daarnaast komen in de heraldiek de naturalistische sierlelie en tuinlelie voor. Bijzonder sierlijk gestyleerd is de Florentijnse. Onder vele andere geslachten voeren Galema en Van Westervelt de lelie.

Tevens komt deze figuur voor als « lelie met afgesneden voet », van onderen recht, in 't bijzonder in Vlaamse wapens, bijv. bij Van Rivieren, Vosselaer e. m. a.

Volgens Gründel is de lelie het teken van wijze vrede en van reine, edele gezindheid. In verband met het wapenteken van de Bourbon's wordt de lelie een koninklijke bloem genoemd; mede omdat haar voorkomen min of meer op de kroon en de scepter lijkt. Reeds sedert 1197 komt zij voor in het Bourbon-wapen der Franse koningen.

Aangezien de slangen deze bloemen schuwen, vermeldt de Heilige Schrift : « Uit alle bloemen heeft U zich, o Heer, de leliën gekozen ».

De lelie, in 't bijzonder de witte (zilveren), is echter ook het symbool van de dood en als grafbloem het teken van de na de dood nog voortdurende liefde. Men herinnere zich o.a. de ballade : « Die Todeslilie zu Korvei » met de sage, dat elke monnik van het klooster van Weser drie dagen voor zijn dood een witte lelie in zijn koorstoel zou vinden met welke hij de doodskus ontving.

Als symbool van onschuld en reinheid is de lelie wel het meest bekend, lelieblank en majesteit. In de Christelijke iconografie attribueert men haar aan O. L. Vrouw en aan tal van heiligen. — De lelie onder de doornen (Hooglied II : 2), symbool der Hervormden in de 16e eeuw; komt als zodanig voor in het kerkzegel van verschillende Hervormde gemeenten.

Wij ontmoeten haar tevens in de sage als de staf van de elfenkoning Oberon; waarschijnlijk om de teerheid der elfen en haar gevoeligheid voor al het onreine uit te drukken, want, als speciale verkondigster van deugdzaamheid, kan zij bij de dikwijls speelse en plaagzieke elfen nauwelijks doorgaan.

De geschiedenis van de heraldieke lelie grijpt echter verder terug en is m.i. een oud heidens gekerstend symbool, gegroeid uit de heraldieke « bommel » (Irminzuil). De « Irminzuil » was de zinnebeeldige levensboom van de Germaanse levensbeschouwing en werd door Karel de Grote vernietigd.

Een afbeelding van deze zuil is ons van oudsher overgeleverd door de « Externsteine » in de nabijheid van Horn en Lippe, op de Noord-oostelijke helling van het Teutoburgerwoud.

Daar toch bevindt zich een reliëf uitgehouwen in de rots, voorstellende een kruisafneming, vermoedelijk daterende uit de eerste helft van de 12e eeuw. Eén der personen op deze voorstelling staat (de benen zijn vernield) op een voorwerp, dat op het eerste gezicht op een stoel lijkt, het is echter géén stoel, doch de geknakte levensboom. Het is de omgeworpen « Irminzuil », die eenmaal op het heiligdom, de « Externsteine », stond en door Karel de Grote in 772 werd omvergeworpen. Het reliëf van de kruisafneming vertoont ons de overwinning van het Christendom over het heidendom.

Uiteindelijk hebben we dus in de lelie te zien de « Irminzuil » of levensboom, de gestyleerde es Yggdrasil, het bovengedeelte met drie bladeren en is de lelie, niet « afgesneden » van onderen met drie wortels, keurig gestyleerd tot de sierlijke vorm van de « lelie »,

zoals die thans algemeen gekend wordt in de wapenkunde, als padvindingsinsigne en anderszins als versieringsmotief.

Literatuur : J. C. P. W. A. Steenkamp, *Heraldisch Vademecum*, Amersfoort, 1938.

Paul Gründel, *Die Wappensymbolik*, Leipzig, 1907.

André Vlaanderen, *Tekens en Symbolen*, Amsterdam, 1946.

Meta Geurkens in « *Natuur en Techniek* » : *Planten-symboliek*, Deventer, Juli 1940.

H. W. M. J. Kits Nieuwenkamp in « *Eigen Volk* » (De Liebaert), jg. 1938, blz. 79 e.v. « *Het woord «bemmel» in de heraldiek* ».

Mr. W. J. L. van Es in « *Le Lion de Flandre* », jg. 1938, blz. 148-157; *l'Origine de la Fleur de lys*.

J. Rasch in « *Eigen Volk* », jg. 1935, blz. 153-155; *Van bijen en luizen in de heraldiek* ».

Lindeblad. Embleem van geluk en waarheid. In 't bijzonder speelt dit blad in de Duitse sage een rol (Siegfried); maant tot voorzichtigheid aan en moed, en wel dat ook een moedig man op kleinheden acht moet slaan, om juist niet door een kleinigheid ten val te worden gebracht. Aangezien het lindeblad hartvormig is, laat het ook geluk en waarheid kennen.

Wapen : van Dassel e.a.

Lelietje van Dalen. Bij de Germanen aan de jonge lentegodin Ostara, zuster van Donar gewijd, is het het zinnebeeld van schoonheid, liefde en geluk. Als wapenfiguur gevoerd door Sibmacher Zijnen.

Meerblad of Plompenblad. Komt nogal eens voor in familie-wapens. Embleem van waarheid en trouw. Zeven exemplaren op de Friese vlag, terwijl de familie van der Meer er drie in haar wapen voert.

Het meerblad, plompenblad, waterblad of zeeblad, voorkomende in meren, poelen, plassen en sloten, op ondiepe plaatsen, verkondigt volgens Gründel in de wapensymboliek : kuisheid, vreugde en scherpzinnigheid.

Dat zij «trouw» vertolken komt doordat de bladeren zich als het ware beschermend over het water uitspreiden, waarmee wordt aangeduid, dat ook de wapenvoerder voor de bescherming van het vaderland en voor het hoog houden van de eerbare naam, waarin uiteindelijk de deugd wortelt, zal instaan.

Het begrip «waarheid» ligt opgesloten in de hartvorm van het blad.

Olijftak. Veelal wordt de duif, ook in wapens, afgebeeld met een olijftakje in de snavel; vredesembleem. Daarnaast geloofs- en vertrouwens- en zachtmoedigheid. De oude kunst stelde de vrede

voor door middel van een bos rozen, korenaren en olijftakken. De uit de olijven gewonnen olie was verlichtend en versterkend en gaf de ledematen kracht en lenigheid, reden waarom destijds de deelnemers aan wedstrijden hun lichaam met olijfolie inwreven, teneinde de nodige soepelheid te verkrijgen; zoals ook de vorsten oudtijds met olijfolie gezalfd werden, verzinnebeeldende de verlichtende en sterkende bijstand der goden.

Vergelijk ook de duif, die Noach losliet, in het bijbelverhaal, afgebeeld met een olijftakje in de snavel. Tegenovergesteld ook zinnebeeld van smart en beproeving; Olijfberg, Luc. XXII : 39.

Als voorbeeld voert de familie Groeninx de duif met olijftak.

Literatuur : Gründel e.a.

Oranjeboom. Deze steeds groene, tropische vruchtboom is het teken van de jeugd. De welriekende witte oranjebloesems worden door de bruidjes gedragen en dienen ter versiering van het bruidstoilet.

In 't bijzonder is deze boom een belangrijk motief in de Nederlandse heraldiek; in verband met het Huis van Oranje, waarvan hij als symbool geldt.

Ook de oranjeappel komt als wapenfiguur, hoewel zeldzaam, voor; o.a. bij Wichers.

Soms komt de oranjeboom voor geplant te midden van een ronde haag, afgesloten met een hekje; Hollandse Tuin genoemd. Volgens Beelaerts van Blokland in het maandblad «De Nederlandse Leeuw» van 1929, kolom 3-12, 115-118 en 322-326, moet hij dateren van 1405/'06, en wel in verband met het beleg van Hagestein, welke plaats met een haag van gevlochten takken versterkt was. M. i., hebben we hier, in wezen, te doen met de afbeelding van het oude ding, de ding- of gerechtsplaats; m.a.w. in 't bijzonder in dit geval met een zinnebeeldige voorstelling, aangevende of doelende op het rechtsdomein in 't algemeen, met de oude gerechtsboom in het midden, meestal een eik of linde, al of niet gevruucht, waarin men later in dit geval een oranjeboom meende te herkennen. Zie ook onder Boom. In 1913 is nog zo'n Hollandse Tuin met de Hollandse Leeuw en Oranjeboom, gebrandschilderd glas-inlood, aangebracht in de Eerste Kamer der Staten-Generaal; een fraai voorbeeld vertonende van het Nederlandse-Rijks-Rechtsgebied onder de Oranje's.

Kenmerkend, wat de naam betreft, is ook, dat o.a. de familie Vrythoff, deze zgn. «tuin» in het familiewapen voert, eveneens duidende op het gerecht; en zo zijn er meer.

Paddenstoel. Deze figuur komt, als min of meer begrijpelijk is, zeldzaam in wapens voor; immers valt van de paddenstoelen, in de volksmond « duivelskinderen » genoemd, weinig goeds te vertellen, ze zijn immers voortgekomen uit het rijk der duisternis. Overal heeft men ze in verband gebracht met duivels, heksen, padden. De pad is een zinnebeeld van het kwaad. Het zijn dan ook echte kinderen der duisternis.

Allerlei ondeugden werden aan de paddestoelen toegekend: bedrog, achterdocht en bederf. In vele gevallen zijn, immers, de vergiftigde zwammen uiterst moeilijk van de eetbare te onderscheiden. Men leze daar bijv. over: Het Paddenstoelenboekje van Cath. Cool en H. A. A. van der Lek, uit de Bibliotheek van « De Levende Natuur », Amsterdam, 1913.

Toch kan, althans één minder slechte eigenschap genoemd worden, zij het met enige beperking. Er is immers geen koe zo bont of er is nog wel een wit plekje aan. Men kent het gezegde: Verrijzen als paddestoelen uit de grond. Gewoonlijk wordt dit gezegde in ongunstige zin; doch behoeft dat niet steeds het geval te zijn, zodat dit ook in gunstige zin kan worden uitgelegd. Wellicht is het hier aan toe te schrijven, dat een enkele keer paddenstoelen in wapens worden aangetroffen, zoals bij Verspooren en De Lesseps.

Passiebloem. De passiebloem duidt aan het lijden Christi en komt tevens in wapens voor, waarbij het wapen van het geslacht Heyligers genoemd kan worden. In het hart van de bloem is een kruis afgebeeld, terwijl bij het ontleden van de bloemkelk men enige overeenkomst kan aantreffen met de folterwerktuigen: touwen, nagels, hamer en doornenkroon.

Plompenblad. Zie Meerblad.

Pijnappel. De pijnappel, sparreappel, denneappel heet het symbool van aaneengesloten, maar toch onderscheiden bestaan (Steenkamp). Gevoerd o.a. door de familie Pijnappel als sprekende wapenfiguur, afgeleid van de naam; Oldenkop e.a.

Zie ook het naschrift.

Raap. Zie Knol en ook het naschrift, blz. 137.

Riet. Het riet of de rietkolf laat, volgens Gründel, een belangrijke gebeurtenis in het leven van de eerste wapenvoerder kennen, zij het, dat hij met een vaarttuig zich aan een vijandelijke vervol-

ging wist te onttrekken, zij het, dat hij verborgen in een schip, belangrijke berichten over kon brengen, of dat hij in vijandelijk gebied bij nacht en ontij in een moeras geraakte en zijn leven dankte aan de taaiheid en stevigheid van het riet of de rietpol; welk voorval in 't bijzonder aan de nakomelingen, middels het familiewapen, overgeleverd kan zijn als eerbaar aandenken, en mede omdat Jezus bij de kroning met de doornenkroon een rietkolf als scepter in de hand gedrukt werd, weshalve de nakomelingen van de eerste wapenvoerder tevens aan vrome geloofsijver door dit wapensymbool herinnerd zullen worden.

Daarnaast komt ook deze wapenfiguur, zoals de meeste, eveneens als sprekend motief voor, afgeleid van de familienaam, bijv. bij Lisman. Ook Beyma voert het riet. Symbool van leergierigheid en gedweeheid; immers het riet buigt en voegt zich gemakkelijk.

Literatuur : Zie ook André Vlaanderen. o.c.

Roos. We onderscheiden hier de heraldische bloem met als regel vijf, doch ook met vier of zes blaadjes, een hart en evenveel punten, eventueel van ander metaal of kleur, wat dan aangegeven wordt in de beschrijving van het wapen. Dubbele rozen, bijv. bij Daerll, komen ook voor; waarbij een kleinere roos op de andere ligt.

Daarnaast komt de natuurlijke roos vóór met stengel en bladen, o.a. gevoerd door het geslacht Roos, als sprekende wapenfiguur. Een rode en witte roos is het embleem van Engeland. (Rozenoorlog, tussen York en Lancaster). Zie hierna onder roos, blz. 134.

De oud-Hollandse heraldieke benaming voor roos is roeske.

De roos is een oeroud symbool. Afkomstig uit Midden-Azië, aan de voet van de Himalaya, waar eens de wieg der mensheid zou hebben gestaan en vanwaar het Indogermaanse ras zich over de wereld zou hebben verspreid.

Het is dan ook geen wonder, dat de roos bij alle volkeren een symbolische rol speelt en wel van de vroegste tijden af, terwijl steeds de hoogste denkbeelden van het menselijk bestaan in het symbool van de roos worden gelegd.

De rode roos, als zinnebeeld der liefde, werd reeds door de oude Grieken vereerd en aan de godin der liefde gewijd. Als zodanig is zij de uitdrukking der hoogste en edelste schoonheid, vergeleken met het morgenrood.

Naast deze symboliek der liefde werd echter de roos, waarvan de bloembladeren weer zo snel verwelken en bij elke windstoot uitvallen, tot zinnebeeld van de aardse vergankelijkheid en van de dood; zodat ook graven met rozen worden bestrooid.

In de Christelijke symboliek werd de roos in het bijzonder aan de maagd Maria gewijd, de Rosa Mystica uit de Lauretaanse Litanie na 1500 in verband met de Maria-verering, waarbij vele mythen en allegorieën zich in de Maria-Cultus aanknopen bij de oud-Griekse roos van Aphrodite. De rode kleur van de koningin der bloemen werd het zinnebeeld van het bloed van Christus en daarom gold de roos niet alleen als het symbool van de bovenaardse schoonheid der Madonna, maar tevens als het teken van het martelaarschap en van de overwinning der bovenzinnelijke liefde op de door de doornen vertegenwoordigende smarten der zondige, aan de dood overgeleverde wereld; een opvatting, die, in Christelijke zin overgebracht, aan de mythe van Adonis herinnert. Ook de symbolische betekenis van de vergankelijkheid en van de dood heeft de roos in de Christelijke interpretatie behouden.

Tevens werden haar wonderkrachten toegeschreven en heeft zij op verschillende wijzen aanleiding gegeven tot de stichting van kapellen en kerken. Het bekendste voorbeeld is wel het ontstaan van de dom te Hildesheim.

Deze symboliek van de roos als zinnebeeld van de Christelijke liefde en der vergankelijkheid en van de dood is oorzaak, dat deze bloem ook veelvuldig in de middeleeuwse architectuur optrad.

Vergelijk ook de rozenfeesten in Frankrijk, en Rozenzondag, de vierde Zondag van de vasten, enz. Deugdzaamheid.

In de wapenkunde is de roos in 't bijzonder het zinnebeeld van de jeugd en schoonheid, liefthalligheid, liefde en vreugde, evenals van de onschuld, mildheid en zwijgzaamheid, aangezien zij haar innerlijk door een grote hoeveelheid blaadjes verbergt. Men denke hier aan het gezegde: Iemand iets «sub rosa» toevertrouwen. Volgens een decreet van Paus Hadrianus IV, werd een roos als symbool der zwijgzaamheid boven de biechtstoelen van de Rooms-Katholieke kerken aangebracht.

Bij de Romeinen gold zij als een militair embleem, aangezien de krijgsgod Mars uit een roos geboren zou zijn. Bij hen was zij het symbool van strenge discipline en was zij een beloning voor belangrijke daden; terwijl bij een militaire terugtocht de Romeinse soldaten een krans van rozen, als teken van moed en strijdlust, in plaats van de helm op het hoofd zetten, evenals bij de terugkeer van een succesvolle krijgstocht.

In verband met de dood noemden onze voorvaders het slagveld een «rozengarde» of rozentuyn, (Gründel), waarbij de rode rozen op het veld, het wapenschild, in verband met het veld van eer, het heldenbloed verzinnebeelden.

De roos is dus zowel de bloem des levens als van de vergankelijkheid, die, in de hand van de overwinnaar, zowel zijn glorie en vreugde, als zijn sterfelijkheid en demoes betekende.

De witte roos is het zinnebeeld van waarachtige levensvreugde en van de eenvoud en reinheid van gemoed.

In 't kort duiden de verschillende kleuren aan :

Witte Roos = Vreugde.

Purpere Roos = Smart.

Gouden Roos = Roem.

Blauwe Roos, in de heraldiek een enkele maal voorkomende = Trouw tot in de dood.

Tenslotte is zij een gelukssymbool (vgl. de uitdrukking «over rozen gaan») en tevens teken van gezondheid, vgl. «rozen op de wangen» en «slapen als een roos»; rooskleurige, gezonde tint (roze).

Een witte en rode roos samen is het beeld der verzoening; staat in verband, (zie boven), met de Engelse oorlogen, welke in de 15e eeuw plaats vonden ten gevolge van de nijd tussen de Huizen van York en Lancaster, die onderscheidelijk een witte en een rode roos in hun schild voerden.

De heraldische roos is een stylisatie van de wilde roos of egelantier, (André Vlaanderen). In de Christelijke iconografie is de roos ook symbool van het gebed (rozenkrans, gebedssnoer), terwijl een vijftal rozen aan één struik de vijf wonden Christi uitbeelden.

Volgens Ds. de Koe zou de roos oorspronkelijk het aardeteken zijn.

Literatuur : Behalve Gründel en Vlaanderen, raadplege men ook :

Meta Guerkens in «Natuur en Techniek», Deventer, Juli 1940. «Plantensymboliek».
Dr H. Kits Nieuwenkamp, F. W. U., Nederlandsche Familiewapens met nadere genealogische aarteekeningen, stamreeksen, fragmentgenealogieën, enz. gedocumenteerd bewerkt en verzameld, Dl. I-IV, Haarlem, 1936 1939, eerste serie.

Schoof. De schoof of garve is het embleem van landbouw en oogstzegen, verkondigt welstand, rijkdom bij de boer en grondbezitter; vandaar ook veelal opgenomen in de wapens van landbouwersgeslachten, eigenerfde boerenfamilies.

In 't algemeen kan men zeggen, dat de korenschoof in het wapen duidt op een welbesteed leven van de wapenvoerder, die voor zich het familieteken aannam; welk leven in alle opzichten vrucht bracht. (Gründel). Wapenvoorbeelden : Mazel, Schoof, Terwen, enz.

Struik. Volgens Gründel is de struik of de heester het kenmerk van een bloeiende toestand der familie en geeft tevens aan, dat de wapenvoerder, evenals de struik, die zich in bescheidenheid verheft, zich heeft weten te handhaven onder moeitevolle omstandigheden en zelfs iets heeft weten te bereiken, welk voorbeeld de nakomelingen tot eer en navolging moge strekken.

De familie Vlaer voert een struik in het wapen.

Tak. De tak zou als wapenteken de wijde vertakking van het geslacht aanduiden, betekent echter ook standvastigheid en kan volgens bepaalde familie-overleveringen in verband staan met aan list gepaarde moed, wanneer het verhaal gaat, dat een lid der familie vanaf een hoge tak de vijand bespiedde en daardoor, beschut als hij was door het dichte gebladerte, belangrijke berichten kon overbrengen. (Gründel).

O.a. voert een familie van Doorn als wapenfiguur dit teken.

Tulp. Deze bloem komt uiteraard vrij laat in de heraldiek voor aangezien zij omstreeks het midden der 16e eeuw uit Perzië werd ingevoerd. Zij betekent voorzorg, bekoorlijkheid en waarheid, aangezien zij in haar bloeiwijze de zeven hoofdkleuren van de regenboog vertoont. Gevoerd o.m. door de familie Loke e.a.

In de Christelijke iconografie betekent zij : gebed.

Literatuur : Zie ook Reling-Bohnhorst, « Unsere Pflanzen », blz. 248-250.

Turven. Zie hierna onder « Zoden ».

Upstalboom. Zie Boom, waaronder gerichtboom of gerechtsboom, de boom met meer kruinen, voorkomende in het gehele Germaanse gebied; Meiboom, dorpslinde; heilige boom, boomcultus. Voor nadere literatuur-opgave, zie eveneens onder Boom. Gekerstend tot levensboom : paradijsboom; Germaans : de wereldes Yggdrasil; kaal en dor : de galgeboom, boom des doods. Ook de kerstboom en de vrijheidsboom zijn verwant.

Vruchten. Gezamenlijk voorkomende bij de afbeelding van de hoorn des overvloeds als embleem van Fortuna. Gedraaide hoorn, waaruit bloemen en vruchten voortkomen, als wapenfiguur voorkomende in het wapen van de familie Guldewagen.

Literatuur : Zie Steenkamp : Heraldisch Vademecum.

Wilgeboom. De wilgeboom is in 't bijzonder het embleem van de lage landen. (Steenkamp).

Zaadkorrels. Deze komen zeldzaam voor in de heraldiek, bijv. bij de familie Zaeyer. In het wapen (ten) Loohuis komen o.a. drie gouden korenkorrels voor op zwarte grond met als helmteken een uitkomende kraaiende hanenkop met hals, onmiskenbaar in verband staande met het binnenhalen van de roggeoogst in Twente, de bakermat van dit geslacht en het bekende oogstfeest « Stoppelhanen », een vruchtbaarheidsrite. Zaadkorrels betekenen, dan ook : vruchtbaarheid. De Stoppelhaan waakt hier voor een oogst van « gouden » zaad!

Vgl. Kits Nieuwenkamp in het « Heraldisch en Genealogisch Bijvoegsel » van « Eigen Volk », jg. 1936, n° 7, blz. 3-4.

Zoden. Graszoden in wapens worden afgebeeld door groene blokjes, zo o.a. in het wapen Van Wijngaerden, welke familie, in verband hiermede, als devies voert : De leeuw is bevrijd met groene zoden. De zoden symboliseren het groene, vruchtbare-in-cultuur-gebrachte land, ontwoekerd aan de wateren; in verband met de omstandigheid, dat de familie van Wijngaerden oudtijds een belangrijke rol speelde bij het inpolderen en bedijken van land.

Zo kunnen zwarte blokjes, turven, duiden op veenderij.

Ik meen thans met deze circa 50 planten, bomen, bloemen en andere afbeeldingen behorende tot het plantenrijk in de folklore, heraldiek en symboliek te kunnen volstaan. Hierbij dient opgemerkt, dat er inderdaad nog enige planten meer in wapens aangetroffen kunnen worden en ook als zodanig als wapenfiguur bekend zijn. De symboliek van deze figuren kon ik echter niet achterhalen, reden waarom ik de vermelding hier kortheidshalve achterwege liet, als zijnde van geen direct nut of belang in het kader van deze bijdrage.

Rekent men de verschillende soorten van bomen apart, met daarbij gerekend de figuren uit het plantenrijk van althans mij onbekende betekenis, dan komt men tot een 70-tal figuren voorkomende in de wapenkunde, welke ontleend zijn aan de plantenwereld. In vergelijking met de opgenomen dierfiguren in de heraldiek maakt dit wel een groot verschil, hetwelk uiteindelijk alleszins begrijpelijk is, gezien het karakter en de oorspronkelijke opzet van de heraldiek. Dit grote verschil is psychologisch verklaarbaar.

Inmiddels hoop ik, met deze verhandeling, een welkome bijdrage geleverd te hebben voor hen, welke zoekende zijn naar de betekenis van een plantaardige wapenfiguur en tevens een steentje te hebben bijgedragen voor de folklorist, door deze materie te belichten uit de gezichtshoek van de folkloristische-heraldiek.

Doorn.

Dr H. W. M. J. KITS NIEUWENKAMP.

N a s c h r i f t.

Bovenstaande studie was reeds afgesloten, toen ik bij oude correspondentie van de hand van de heer J. C. P. W. A. Steenkamp, kolonel der Art. b. d., nog de volgende aanvullingen aantrof :

Amandelboom = Brutaalheid.

Brandnetel = Nieuwsgierigheid.

Cypres = Roem, Smetteloze Roem.

Den = Verheven ziel (?), Verstand.

Es = Trouw.

Granaatappel = naast het genoemde, ook Waarheid, Openhartigheid en Goedhartigheid.

Kersenboom = Onpartijdige Goedheid.

Knods = Rechtvaardigheid en Macht; wapen van de wildeman, o.a. gevoerd door Massis en Wirix.

Knol, Raap = naast het medegedeelde : Weldoen, Gunst.

Mispel = Wijsheid, Goede Raad; voorbeelden : van Thoorenvliet, Santvoort.

Mirtetak = Roem.

Moerbeiboom = Rijkdom verkregen door arbeid; de vrucht voert o. m. Moering.

Notenboom = Onschuld; de vrucht voert : Ocker, Ockerse, Noteman.

Olm = Liefde, Vriendschap.

Perzikboom = Stilte en geheimhouding.

Pijnboom = Oude Adel; de vrucht voert Oldenkop en Pijnappel.

Ruit (plant : *Thalictrum*) = Landelijk Geluk.

Vijg = Zoetheid.

Zonnebloem = Geneigdheid tot het goede; gevoerd door Houck, Seelig.

Nadere bronnenopgave ontbreekt. Ook komen meerdere van bovenstaande voorbeelden niet voor in het « Heraldisch Vademecum » van Steenkamp.

K. Np.

PERSONALIA.

Op 4 Augustus jl. traden in het huwelijk ons medelid licentiaat Jozef VAN HAVER, uit Wieze, en Mejuffer Tina VERSCHRAEGEN, uit Beervelde. Aan de jonggehuwden bieden wij onze beste heilwensen aan.

HET BESTUUR.

De Levende Folklore van het Gewest Balegem.

II. — DE KRING OM HET JAAR EN DE VOLKSWEERKUNDE.

Volgen wij de officiële kalender, of volgen wij de buitenmens, de boer, in zijn werkzaamheden? De landman moet zich richten naar de heldere en donkere dagen, naar de manen, naar de regen, naar de droogte.

Datums van de officiële kalender hebben voor hem geen tel, maar wel St. Marcus, St. Pieter, St. Andries, enz. Deze dagen zijn mijlpalen in zijn jaar van zware arbeid. Zij sluiten zich daarenboven volledig aan bij de feestgetijden der kerk, immers ons Vlaamse volk is nog altijd door en door gelovig.

Beginnen wij dus onze jaarkring met de aanvang van het kerkelijk jaar en wel met St. Maarten, de voorbode van de Advent.

Gezien wij nu toch het jaar doorlopen, vinden wij het gepast in dit hoofdstuk, er de volksweerkunde bij te betrekken.

De dagen gemerkt met een (*) zijn roerende feestdagen.

12 November — St. Maarten.

St. Maarten wordt ten huidige dage in het behandelde gewest niet meer gevierd. Vroeger wel.

Doch heden is het grote jaarmarkt te Sint-Lievens-Houtem.

De veekoopmans en de boeren van gans het gewest trekken er van 's morgens naartoe. Het andere «mansvolk» vertrekt met de noen; moeder de vrouw moet voor deze gelegenheid het noeneten wat vroeger klaar maken. Weinigen ontbreken te Sint-Lievens-Houtem en tegen de avond komen allen «goed geladen» thuis.

Weerkunde :

St. Maarten kan al komen met zijn witte mantel.

22 November — St. Cecilia.

Is de dag der smulpartijen van de fanfaren, welke heden hun patrones vieren.

's Morgens is het eerst H. Mis en daarna trekken de muzikanten de gemeente rond en bezoeken druk de café's. Dat er tegen de noen nogal valse noten geblazen worden, hoeft niet gezegd.

's Middags zitten alleenlijk de mannen aan de feestdis. Te Balegem « krijgen » de vrouwen een koffiemaal de Zondag erop volgend. Te Elene mogen de vrouwen de dag zelf naar de koffietafel komen.

Trekt na het feestmaal het « muziek » er terug op uit, dan springen en dansen de vrouwen en kinderen mede, en « dwijlen » gans de gemeente rond.

Als fanfaren zijn tegenwoordig (1952) bekend :

te Balegem : St. Martinus.

te Elene : De Torengalm.

te Leeuwegem : geen.

te Oombergen : geen.

te Oosterzele : St. Cecilia.

te Scheldewindeke : Voor God en Vaderland.

te Velzeke-Ruddershove : Moed en Volharding.

25 November — St. Catharina.

Weerkunde :

De winter staat vóór de deur.

30 November — St. Andries.

Weerkunde :

St. Andries

Brengt de vries.

1 December — St. Elooi.

Is de dag der smeden. Deze innen die dag gewoonlijk hun jaarlijkse rekeningen bij de boeren.

4 December — St. Barbara.

Is de patrones van de mijnwerkers. De « koolputmannen » in het gewest houden die dag in ere.

6 December — St. Niklaas.

Op de vooravond plaatsen de kinderen vóór de schouw een korfje, een mandje, een telloor of een kloef gevuld met rapen, wortels, bieten of hooi. De grote vriend komt met Zwarte Piet deze nacht door de schouw speelgoed en lekkernijen brengen.

Velen zijn zelfs met moeder naar St. Niklaas getrokken om hem persoonlijk hun wensen te kennen te geven; o.a. in de grote magazijnen te Gent.

Ter ere van de Sint zingen de kleuters :

St. Niklaas, de Heilige man
Met zijne beste tabbaard an;
Hij rijdt er mee naar Spanje
Om appelkens van oranje,
Om appelkens uit de bomen :
St. Niklaas zal komen!

(Elene)

St. Niklaas kapoentje,
Leg wat in mijn schoentje;
Al wat er niet in en kan,
Leg het maar op zijde!
De meisjes zijn zo blijde,
De jongens zijn zo kwaad,
Met een schup zitten ze op straat!

(Elene)

Moeder, 'k heb St. Niklaas gezien,
Al onder de bumen,
Al onder de bumen!
Moeder, 'k heb St. Niklaas gezien,
Al onder de bumen verre van hier!

(Elene)

St. Niklaas, de heilige man,
Met zijn beste tabbaard aan!
Hij rijdt er mee naar Spanje
Om appelkens van Oranje,
En perdekens van Condécondé.
Hij brengt de brave kinderkens nen koeke mee;
Hij laat de stoute maar lopen.
Buiske, buiske poorte,
De poorte is gesloten;
Kruipt al door de gote,
De gote, die is te nauwe;
Kruipt al door de schauwe,
De schouwe is te zwart;
Kruipt al door 't verken zijn gat,
't Verken begint te grollen,
Een stuk van zijn bolle.

(Leeuwegem)

St. Niklaas kapoentje,
Breng wat in mijn schoentje,
Een appeltje of een citroentje,
Een nootje om te kraken,
Dat zal me beter smaken,
Een, twee, drie,
St. Niklaas is hier.

(Scheldewindeke)

21 December — St. Thomas.

Dezen, die op die dag geboren zijn, zijn « ongelovige Thomasen ».

24 en 25 December — Kerstavond en Kerstdag.

Op deze gemeenten, waar er middernachtmis gehouden wordt, trekken de gelovigen naar de « nachtmis ».

Te Leeuwegem kapt men op Kerstnacht, als het twaalf uur slaat, een takje uit de kerselaar. Men plaatst het in 't water en het bloeit met Pasen, onwillekeurig of Pasen laat of vroeg komt. Onze zegspersoon bevestigt dat dit juist is en veel gedaan wordt. Men zegt te Leeuwegem ook nog dat de schaapjes gedurende deze nacht geknield zitten.

Op Kerstdag vallen de boeren « tot over hun oren in de schulden », want de pachten vervallen deze dag. Stippen wij aan dat courant op de plakbrieven van verkoop van gronden voorkomt : « grond in gebruik tot met Kerstmis door X ».

Weerkunde :

Al wat komt vóór Kerstdag, is geen afslag.

31 December - 1 Januari — Oudejaarsavond en Nieuwjaarsdag.

De wafelbak is op oudejaarsavond aan de order van de dag. Familieleden of geburen worden uitgenodigd en men amuseert zich « het ene jaar in het andere ».

Onder het drinken van een « dreuple » galmen de nieuwjaarsliedjes :

't Is op de Nieuwjaaravond,
De bakker sloeg zijn wijf
Al met de grote panne;
De panne wil niet drinken,
De panne wil niet zinken.

(Balegem)

N. B. — Bij het opmerken aan onze zegspersoon dat dit liedje, naar ons oordeel, niet volledig is, beweert hij dat er te Balegem enkel de vijf voorgaande regels gezongen worden.

Al op de nieuwjaaravond
De bakker sloeg zijn wijf,
Al met die hiete pale
Zo deerlijk op haar lijf.
Wat zullen wij de bakker geven,
Al voor zijn nieuwejaar?
Een kindje in de wiege.
Hoe zullen wij dat kindje heten?
Jasport,
Scheert mijne baord,
Scheert hem schone,
Gelijk een krone;
Scheert hem net,
Gelijk een bolleket;
Scheert hem rond,
Gelijk een paardestront!

(Elene)

Nieuwjaarke zoete,
Ons varken heeft vier voeten,
Vier voeten en een steert,
Het is maar een half franksken weerd!

(Elene)

't Was op een Nieuwjaaravond :
De bakker sloeg zijn wijf,
Almee een hiete panne
Zo deerlijk op heur lijf!
Wat zullen wij de bakker geven,
Voor zijnen nieuwejaar?
Een kindeken in de wiege
Met zwart krullekenshaar!
Hoe zullen wij dat kindeken hieten?
Jan Baptiste Vos,
Zijn kodde die hangt los,
Van hier tot in de Keeltebos!

(Oombergen)

Enkel te Balem, Oosterzele en Velzeke-Ruddershove lopen de kinderen al zingend op Oudejaarsavond langs de straten.

Het jaar wordt « uitgekaart » en de kaarters zijn « kurieus om te weten, wie de laatste troef zal spelen ». Deze die op klokslag twaalf uren wint, wordt getracteerd.

De familieleden en kennissen wensen elkander « een zalig en gelukkig nieuwjaar » en « al wat u geerne hebt van de jare ».

De kleuters hebben « hun beste gedaan » om hun nieuwjaarsbrief schoon en zonder fouten te schrijven; één voor peter of meter, en één voor de ouders. In één adem wordt de nieuwjaarsbrief afgelezen en de grootste deugnieten eindigen te Balem, te Elene, te Scheldewindeke en te Velzeke-Ruddershove, met :

« Hoe meer ge mij geeft,
Hoe beter.
Geeft ge mij niets,
Dan zijt ge mijne peter niet! »

Te Leeuwerger eindigen ze als volgt :

« Geeft ge mij nen cent,
'k En ben niet kontent;
Geeft ge mij nen kluit,
'k Lach U uit;
Geeft ge mij nen frank,
'k Breng U mijnen dank! »

Tot en met de plechtige communie krijgen de kinderen hun « nieuwjaar » van peter of meter, (gewoonlijk geldstukken). Na de plechtige communie keren de rollen om en geven de kleinkinderen een nieuwjaarsgeschenk (een fles likeur, een paar pantoffels, een pijp, enz.) aan peter of meter.

Met Nieuwjaar, over 't algemeen, tracteren de neringdoeners hun klanten. De beenhouwers geven gewoonlijk een soepbeen, een varkenspoot, een worst; de bakkers, een rozijnenbrood of een lekerkoek; de cafébazen, een demi of een sigaar. De kruideniers aanzien hun klanten, d.w.z. alle klanten krijgen door den band een almanak en de « besten » daarbij een « gedoken » geschenk.

6 Januari — Driekoningen.

Driekoningenavond wordt in gans het gewest gevierd door groot en klein. 's Avonds worden wafels gebakken.

De kinderen : Ze lopen op straat verkleed in hun slaapkleed

of pyjama, ook nog in oude afgedragen kleren van vader of moeder en met een stuk gordijn vóór het aangezicht. Met een ster en een « kroes » gaan ze van huis tot huis en ze zingen :

« Sterre, ge moet er zo stille niet staan,
Ge moet er met ons mee naar Bethlehem gaan,
Bethlehem is een schone stad,
Waar Maria met een klein kindeke zat. »

« De herderkens lagen bij nachte,
Ze lagen bij nachte in het veld,
Ze hielden vol trouwe de wachte,
Ze hadden hun schaapkens geteld. »

N. B. — Gewoonlijk worden slechts de vermelde strofen gezongen.

De Volwassenen : Te Balegem lopen ze zonder ster in hun zondagsklederen, waarop allerlei versiersels aangebracht zijn (linten, kunstmatige bloemen, enz.). Ze trekken van herberg tot herberg en zingen voornoemde liedjes.

Te Elene trekken ze een gebloemd vrouwkleed aan, dragen een masker en lopen met een ster. Al zingend bezoeken ze de café's en de huizen.

Te Leeuwegem zijn ze meestal verkleed met een kleurig vrouwenkostuum, en dragen een masker of een stuk gordijn vóór het aangezicht. Ze hebben geen ster, zingen of spreken niet; maar voeren de een of andere dans uit, als ze bij de mensen aan huis komen. Worden ze herkend, dan is het natuurlijk gedaan met « koning lopen », zoals men te Leeuwegem zegt.

Te Oombergen zijn de mannen verkleed met kostumen, welke de Drie Koningen verbeelden, en dragen een ster. De kameel en de herderkens zijn ook van de partij. De groep trekt de straat op met trommel en fluit. Ze bezoeken de huizen en de café's.

Te Oosterzele trekken de Koningen er op uit zonder ster. Ze bezoeken café's en huizen.

Te Scheldewindeke dragen ze helkleurige kostuums, wit met zwarte banden, helrood, grasgroen, enz., (sommige huren zelfs kostumen in de stad). Ze bezoeken de café's en de huizen der meelopers. Ze drinken, dansen en maken plezier; gewoonlijk hebben ze zelf muziek mede (mondmuziek, klarinet of harmonica).

Te Velzeke-Ruddershove verbeelden ze eveneens de Koningen en bezoeken café's en huizen.

In algemene regel, als de « groep niet te groot is », mogen de koningen bij het huisbezoek « profiteren » van de wafelbak.

2 Februari — O. L. Vrouw-Lichtmis.

Heden is het « half teer » voor mensen en beesten.

In de kerk worden de kaarsen gewijd, welke bij onweder en bij sterfgeval ontstoken worden. Zij zullen tevens ook gebruikt worden om de palmtakjes te verbranden.

Enkel te Balegem, Leeuwergem, Scheldewindeke en Velzeke-Ruddershove is de spreuk nog altijd waar :

« Op Lichtmis is geen vrouwke zo arm,
Of ze maakt haar panneke warm. »

Weerkunde :

- Als de zon in de lichtmiskaars schijnt, en de druppelkens aan de bomen hangen, zal 't een goede uitkomen zijn.
- Met Lichtmis valt de sneeuw op een hete steen.
- Met Lichtmis zijn de dagen een uur gelengd.
- Met Lichtmis verlengen de dagen, terwijl de hond over een tichel springt.

(Wordt voortgezet)

M. BROECKHOVE.

Bibliographie.

Kunstkalendar 1953 der Sabena, Publiciteitsdienst, 39, F. J. Navezstraat, Brussel.

De Sabena, de machtige Belgische Luchtvaartmaatschappij, heeft voor het jaar 1953 een kunstkalendar uitgegeven gewijd aan de Belgische Folklore.

De rijke illustratie werd bezorgd door de bekende Wetterse kunstschilder en tekenaar Herman Verbaere. De stemmig-gekleurde tekeningen, echte schilderijtjes, stellen de volgende folkloristische onderwerpen voor : Januari : De Drie Koningen in de Kempen; Februari : De Reuzen van Aalst (eigenlijk die van Wetteren en die van Aalst. Deze laatste gaan uit met de kavalkade, op 1° Zondag van Karnaval); Maart : De opvoering van Tijn Uylenspiegel in het middeleeuwse kasteel te Beersel; April : Het Sint-Evermarusspel te Rutten (dat eigenlijk op 1 Mei doorgaat, Rutten-Mei !); Mei : Het Gevecht met de Draak te Bergen (op Drievuldigheidszondag); Juni : De Steltenlopers van Namen; Juli : De Boetprocessie te Veurne; Augustus : De Ommegang te Brussel, het Ros Beiaard en de vier Heemskinderen; September : Garnaalvisser (van Oostduinkerke, te paard); October : Luiks Poppenspel; November : De Kolveniers van Visé; December : Het Begijnhof te Lier.

Deze mooie kalender werd ook uitgegeven in het Frans, in het Engels, in het Duits, in het Italiaans en in het Spaans.

Voorwaar een uitstekend propagandamiddel, dat de aandacht van de toeristen, der vreemde vooral, zal vestigen op enkele folkloristische gebeurtenissen van ons land en aldus wellicht bij hen de lust zal verwekken ook nadere kennis te maken met andere manifestaties van ons volksleven. Daarom zijn wij de Sabena dankbaar en wensen haar geluk met haar kalender 1953.

F. V. ES.

Nog Bedevaartvaantjes te Aalst.⁽¹⁾

6. H. APOLLONIA.

De kapel van de H. Apollonia.

De eerste kapel van de H. Apollonia, die dagteekent van ongeveer 1700, bevond zich te Aalst op het gehucht Schaarbeek, wijk Schouwbroek, in de Sint-Apolloniastraat, waar de hoeve van St. Apollonia gelegen is.

Door de Fransen werd deze kapel te koop gesteld.

Terwijl in de stad en in de omgeving alle kerken gesloten waren, vergaderden de gelovigen in deze bidplaats, tot de vijand het vernam. De republikeinen namen dan het besluit de kapel te vernietigen.

De landbouwer Jan-Baptist Buyle, wonende in de Lindestraat, vluchtte met het beeldje van de heilige en met de relikwie; spijs zijn voortdurend aandringen om het bedehuis toch te sparen, werd het heiligdom toch verwoest. Maar 's nachts hoorde men somwijlen nog het klokje bengelen en daarom verkreeg dit heiligdom de bijnaam van « Ding-Dong-kapel ».

In deze kapel vereerde men de relikwieën van de H. Apollonia en van de H. Victor; relikwieën die op 6 Februari 1733 door Mgr. Thomas-Philippus, Aartsbisschop van Mechelen, echt werden verklaard.

Na de beroerde omwenteling werd het beeldje opnieuw te voorschijn gehaald en in een kapelletje aan een boom langs de oude Gentse baan opgehangen. Daar werd het gedurende meerdere jaren vurig vereerd.

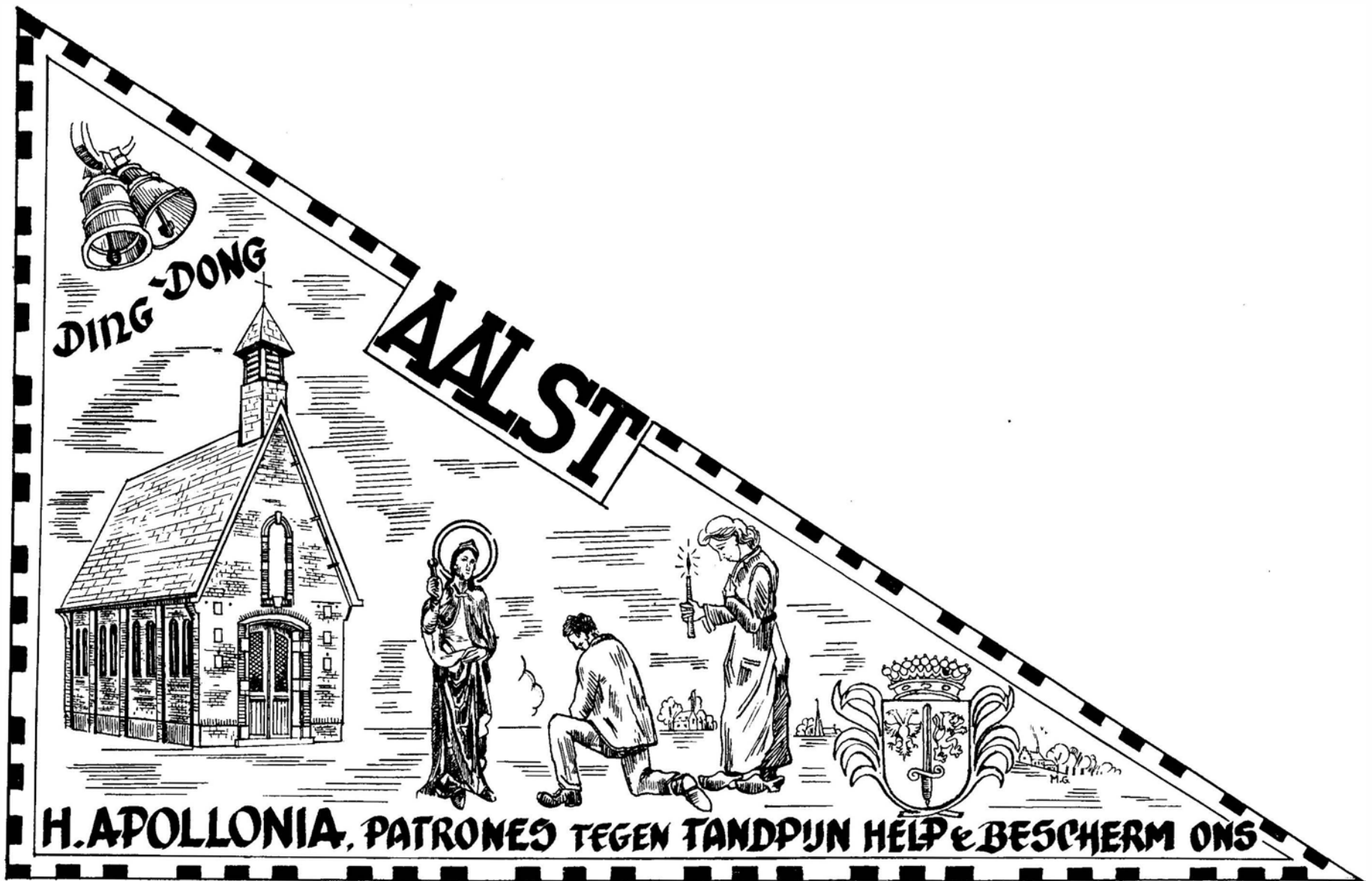
In 1858 besliste men tijdens een vergadering, waarin als voornaamsten Frans en Jozef De Kegel, Augustinus Spin, Jacob De Vulder en Dominicus Wuytens zetelden, een nieuwe kapel op te richten. En het voornemen werd uitgevoerd.

De toeloop van gelovigen vermeerderde zozeer, dat men verplicht was een tent voor de kapel aan te brengen en in 1880 was men zinnens een deel bij te bouwen.

In 1896 werd op het terrein van Frans De Kegel een nieuwe kapel opgericht, ongeveer 800 meter verwijderd van de plaats, waar de oorspronkelijke had gestaan.⁽²⁾

(1) Zie het eerste artikel van Schrijver hierover in Oostvl. Zanten, 28 jg, n° 3, 1953, blz. 57.

(2) VAN NUFFEL, o.c., Alostum Religiosum, p. 164-165.

Bedevaartvaantje van de « Ding-Dong »-kapel, St. Apollonia te Aalst.

(Oorspronkelijke grootte).

Daar dit bedehuis intussen vervallen was, vooral sinds de oorlog 1940-45 besloot Mevrouw Osselaer Ph., wonende Paternosterstraat, 16, een nieuwe kapel te laten oprichten, op dezelfde plaats. Het werd een prachtig heiligdom, dat volledig getrouw is weergegeven op het bedevaartvaantje.

De plechtige inwijding van de nieuwe kapel greep plaats op Beloken Pasen, 12 April 1953, door toedoen van E. H. Verbracken, pastoor van de St.-Jozefskerk. Het bedevaartvaantje van de H. Apollonia werd voor de eerste maal verspreid bij deze inwijding.

Bij de familie Osselaer kan men litanies bekomen, waarop staat: Litanie van de H. Apollonia, maagd en martelares, bijzondere patrones tegen de tandpijn. De H. Apollonia wordt gevierd in de kerk van de H. JOZEF te Aalst, den 9 Februari en ook in de kapel van Schaarbeek op Beloken Pasen. Op de laatste bladzijde leest men: Confrerie van de H. APOLLONIA, canoniek opgericht in de kerk van den H. JOZEF, te Aalst. Standregelen. (5 artikelen worden aangegeven.)

Bedevaartvaantje H. Apollonia

Het vaantje heeft, zoals de traditionele bedevaartvaantjes, de rechthoekige driehoeksvorm. Met de kortste zijde links aan het stokje, en de punt naar rechts gericht.

Het Apolloniavaantje van Aalst bestaat in papieren en linnen exemplaren. De papieren vaantjes: groen papier met druk in 't bruin.

Hoogte van de tekening: 15,3 cm; Basis: 24 cm. Rond gans de tekening nog een blancorand van 1,7 cm.

Van links naar rechts treffen we langs de kortste zijde de nieuwe kapel, die zo getrouw mogelijk is weergegeven; Ze is half van terzijde gezien. De linkerzijgevel is onderverdeeld in vier vakken, waarvan elk vak van twee smalle lichtramen is voorzien. De voorgevel heeft onder een gestrekte boog een klein voorportaal met een dubbele deur met in-lood-gezette ruiten, en erboven een beeldloze nis. Boven de kapel in de linker tophoek, twee klokjes, die bengelen, met de aanduiding Ding-Dong, zoals de kapel nog dikwijls wordt genoemd.

In het midden het beeld van de heilige — weergave zoals het zich in het bedehuis bevindt — met een nijptang waartussen een tand zit geknepen in de rechter opgeheven hand; een bedevaarder knielt voor de heilige, achter deze staat een vrouw met gebogen hoofd en houdt een brandende kaars in de hand; rechts het wapenschild van Aalst, gekroond met de markiezenkroon en langs beide

zijden met pluimen omgeven, zoals het op 't verdwenen vaantje van St. Elooï was weergegeven.

De naam Aalst werd geplaatst in de onderbroken omlijsting, midden in de langste zijde, of de bovenzijde, van het vaantje

Aan de horizon zijn op een drietal plaatsen de silhouetten van een kerk en van een paar huizen te bespeuren. Onder de laatste huis- en bomengroep in de tip van het vaantje, naast het wapenschild rechts, de letters : M. G. (Mangeleer Germain, de naam van de tekenaar).

Langs de benedenzijde, over de ganse lengte, loopt deze tekst : H. APOLLONIA, patrones tegen tandpijn help & bescherm ons.

Het gehele vaantje is op zijn drie zijden met twee lijnen, op een tussenruimte van 4 mm, omgeven; waarvan de buitenste lijn, naar de binnenzijde toe, met kleine rechthoekige blokjes, telkens in tritsen bijeengezet, is versierd.

R. VAN DER LINDEN.

Onze Bedevaartvaantjes (Addenda).

In aansluiting met de lijst van de Oostvlaamse bedevaartvaantjes verschenen in nr. 2, blz. 50-53, van de huidige jg. weze hier de hiernavolgende vervollediging toegevoegd.

1. PLAATS

2. HEILIGE

3. SUBSTANTIE

L = Linnen
P = Papier

AALST	H. Apollonia	P + L (1)
	O. L. Vrouw ter Linden	P + L (1)
AFSNEE	H. Petrus	L
BURST	St. Kristoffel	L
DOEL	St. Cornelius	L
OOSTAKKER	O. L. Vrouw van Lourdes	P + L
TEMSE	St. Kristoffel	L
ZONNEGEM	H. Nikolaas van Tolentijn	L

Verdere aanvullingen worden steeds gaarne ingewacht bij schrijver dezès : 15, Godveerdegemstraat, Zottegem.

R. VAN DER LINDEN.

(1) Allebei pas verspreid in 1953.

In het Museum voor Folklore.

UILENSPIEGEL-VRIENDEN OP BEZOEK.

Op Zondag voormiddag, 25 Mei 1953, kreeg het Museum van Folklore te Gent het bezoek van een groep Uilenspiegelvrienden, om juist te zijn van een Nederlands reisgezelschap, dat uit veertig personen bestond, bestuur en leden van de « Vriendenkring van het Uilenspiegelmuseum te Schöppenstedt » (Freundeskreis des Eulenspiegel-Museums zu Schöppenstedt e. V.). Dichtbij Schöppenstedt ligt Kneitlingen, de plaats, die er aanspraak op maakt de geboorteplek van Uilenspiegel te zijn. Er zijn er nog meer natuurlijk. En te Schöppenstedt zelf is een museum tot stand gekomen, dat alles wat de Uilenspiegelsfiguur, zowel onder letterkundig of volkskundig opzicht, als wat de plastische uitbeelding van deze breedbekende en populaire held aangaat, wil verzamelen. Het eerste doel van de reizigers op deze vijfdaagse uitstap was Damme, de stad waar onze Vlaamse Uilenspiegel zou liggen begraven.

Op hun terugreis verwijlden ze enkele uren in Gent en maakten er van gebruik om het Folkloremuseum (zowel als aan het Lam Gods en aan het Gravensteen) een bezoek te brengen. Het gezelschap, geleid door Dr Roloff uit Brunswijk, werd door de Museumcommissie, waarvan aanwezig waren Schepen P. Luyckx, Prof. De Keyser, Adv. J. Vermeulen, Dr O. Van Hauwaert, L. Verlodt, ontvangen. Prof. De Keyser heette de dames en heren welkom en leidde de rondgang in het museum, dat, naar de bijkomende uitleg die door bezoekers werd gevraagd te oordelen, hun belangstelling opwekte. Daarna woonden ze een proeve bij van een Gents spelletje. In het poppentheater van het museum werd « De Drie Gentse Schavuiten of De Vieze Apotheker » opgevoerd.

Daarna had nog een kleine plechtigheid plaats, waarop beurtelings de Voorzitter van de Museumcommissie, Adv. J. Vermeulen, en de Heer Schepen P. Luyckx namens de stad, het woord voerden. Hierop werd door Dr Roloff namens de « Eulenspiegel-Freunde » geantwoord. Aan de bibliotheek van de Bond der Folkloristen werden verschillende werken over Brunswijk en Kneitlingen overhandigd, die dankbaar in ontvangst werden genomen; maar vooral werd, als aandenken, aan 't museum een bronzen afgietsel geschonken van het gezichtsmasker van de kop van het Uilenspiegelgedenkteken, dat in Kneitlingen is opgericht. De beeldhouwer van het monument, dat oorspronkelijk in kalksteen uit de streek is uitgehouwen, de Heer Theo Schmidt-Reindall, maakte deel uit van het gezelschap en mocht worden gelukgewenst. Het beeld stelt Uilenspiegel niet als de populaire zotskap voor, maar wel als een jonge, vernuftige Saksische boer, die vol kwinkslagen zit. Nogmaals weze voor deze gift hartelijk dank gezegd.

Hierop werd tot slot een « pintje dek » in de herberg van 't museum aangeboden. Het smaakte de gasten; het Gentse bier was lekker, maar werd, voor een morgen-drink, meer dan koppig genoeg bevonden !

R.

In Memoriam.

POL ANRI.

(1865-1953).

Op Dinsdag, 21 Juli jl., is te Gent overleden Pol Anri, opvoedkundige, letterkundige en journalist, die zijn leven lang veel belangstelling toonde voor de folklore. Reeds in 1888, in de eerste jaargang van « Volkskunde », publiceerde hij

Gentse liedjes en kinderspelen. Tot vóór een viertal jaren woonde hij regelmatig onze voordrachten bij, waarover hij dan ook steeds een zeer persoonlijk verslag inzond aan de pers. Hij was een der drie proeflezers van het monumentale « Gents Woordenboek » van zijn vriend L. Lievevrouw, werk waarvan hij ook — zoals de auteur en zijn mede-proeflezer Fr. de Coster — niet de volledige uitgave heeft mogen zien.

Hij werd geboren te Gent op 20 April 1865. Uit de volksklasse gesproten droeg hij veel bij, als onderwijzer en hoofdonderwijzer verbonden aan de Gentse stadscholen en sedert 1901 tot 1921 als directeur van het Gentse Weeshuis, door zijn toewijding en zijn grote pedagogische gaven, tot de intellectuele en zedelijke vorming van talrijke geslachten volksjongens. Hij telde onder zijn leerlingen dichter Karel van de Woestijne, die hem zeer waardeerde en hem gans zijn leven erkentelijk bleef, omdat, zoals de essayist en criticus Joris Eeckhout heeft getuigd, « hij zijn zielken opende op 't weidsch verschiet der poëzie ».

Zelfs nadat hij op rustgeld was gesteld, hield Pol Anri zich nog met volksopleiding bezig. Hij was gedurende meer dan vijftig jaar de actieve bibliothecaris van het Algemeen Bestuur van het Willemfonds en behoorde tot de medestichters van de Toneelschool, waar hij jarenlang met zijn vrienden L. Lievevrouw en Fr. de Coster als lesgever optrad. Als letterkundige schreef hij gedichten, verhalen en toneelstukken, meest voor de jeugd; enkele der toneelstukken in samenwerking met L. Lievevrouw. Hij werkte mee aan talrijke tijdschriften, dag- en weekbladen, o.a. aan « Het Volksbelang », « De Toekomst » het « Tijdschrift voor het Willemfonds » en « De Vlaamse Gids », waarvan hij gedurende vele jaren redactiesecretaris was. Sedert 1935 benoemd tot ridder in de Leopoldsorde, werd hij onlangs bevorderd tot officier in de Leopold II-orde en werd hem door de Belgische Auteursvereniging « Sabam » de eremedaille van verdienste uitgereikt. Hij ruste in vrede!

F. V. ES.

Boekbespreking.

KRUIZINGA (J. H.). — *Levende Folklore in Nederland en Vlaanderen*. Assen, uitgeverij « De Torenlaan », z.j. (1953), 285 blz. Geïllustreerd. Prijs : f. 10.50.

Zoals de titel het aangeeft is het doel van S. geweest een overzicht te geven van wat er aan folklore in de Nederlanden nog aanwezig is en nog leeft. In zijn onderzoek heeft hij zich moeten beperken nochtans — gelet op de omvang van het boek — tot de gebruiken van de wieg tot aan het graf (de kinderjaren, vrijen en trouwen, sterven en begraven), de kalenderfeesten en feesttijden, die het grootste deel van het werk beslaan (202 blz. op 271, de bibliografie en de registers niet bijgerekend). Een kort hoofdstuk wordt ook aan het brood en de spelen besteed. Een rijke bibliografie met de laatst verschenen werken over de behandelde stof en twee namenregisters sluiten dit mooi uitgegeven boek, geïllustreerd met zes klare buitentekst-foto's ontleend aan het archief van het Nederlands Openlucht-museum te Arnhem.

Dat de aandachtige lezer hier en daar een detailfout ontmoet en in de rand weleens een vraagteken plaatst, neemt niets weg aan de degelijkheid van dit werk. Ik meen dat enkele dezer fouten toe te schrijven zijn aan de zetter, zo b.v. op blz. 235, waar we lezen voldaar voor volaard (Westvl. kerstgebak); op blz. 249, gentelingen van Elst-bij-Nederbrakel voor geutelingen en wat verder **Maarschoot** voor Waarschoot. Op blz. 113 staat Gits (O.-Vlaanderen), Gits is een Westvlaamse gemeente.

De prijsuitdeling voor de schoolkinderen op St.-Gregoriusdag (12 Maart) in Vlaanderen behoort sedert lang niet meer tot de levende folklore (blz. 81), en of er geen speciale gebruiken meer in zwang zijn bij koperen, zilveren of andere bruiloften (blz. 35), meen ik dat gouden en diamanten bruiloften over 't algemeen wel druk gevierd worden in Vlaanderen, ja ook, gelijk te Rijsbergen, voorbeeld door S. aangehaald, somwijlen met zinnebeeldige optochten. Ook voor honderdjarigen is dit het geval.

Op blz. 165 lezen wij: « De nieuwste (reuzen) (sedert 1950) zijn de reuzen Iwein en Laretta uit Aalst ». Het huidige Aalsterse reuzenpaar dagtekt van 1927. Beiden kregen hun naam bij gelegenheid van hun plechtig huwelijk op 1 October 1950. Daarmee in tegenspraak staat op blz. 68 dat de reuzenommegang van Aalst bestaat uit het Ros Beiaard en de drie reuzen Polydorus, Polydora en Polydoorken. Deze reuzen en het Aalsterse Ros Beiaard behoren reeds lang tot het verleden; wel trad in 1953 een « Ros Balatum », een nieuw en waarlijk indrukwekkend reuzenpaar, in de karnavalsoptocht op.

Het werk van J. H. Kruizinga zal niet enkel de folklorist interesseren, maar ook door ieder Nederlander en Vlaming, die belang stelt in het leven van zijn volk, gegeerd worden. Het is tevens een uitstekend prijsboek voor de hogere klassen van het middelbaar onderwijs.

F. V. ES.

COETZEE (Prof. Abel). — Die Afrikaanse Volkskultuur. Inleiding tot die studie van Volkskunde. Kaapstad, A. A. Balkema, 1953, 128 blz. Geïllustreerd met een drietal kaarten.

In dit schattig boek geeft Prof. Abel Coetzee, hoogleraar in de Afrikaanse Taal- en Volkskunde aan de Universiteit van de Witwatersrand, een klaar en volledig overzicht van het volksleven en de volkskultuur van de Afrikaners, dit zijn de afstammelingen der Nederlandse, Duitse en Franse uitwijkelingen, die sedert de tweede helft van de zeventiende eeuw zich aan de Kaap, onder de bescherming der Oostindische Compagnie, kwamen vestigen als vrije boeren en ambachtslieden en aldaar samensmolten tot een homogeen Afrikanervolk. Door hun afzondering van het Europese stamland, door het nieuwe natuurmilieu, niet alleen wat de bodem, met zijn eigen flora en fauna, maar ook wat het klimaat betreft, waarin de kolonisten leefden en waaraan ze zich moesten aanpassen, door het contact met een inheemse bevolking van gans ander ras en andere beschaving, nl. de Hottentotten en de Bantoestammen, zonder te spreken van de invloed der ingeweken Maleiers, die vanaf het begin van de kolonisatie als knechten en meiden werden aangeworven, moest aldaar een gans nieuwe gemeenschap ontstaan met eigen aard, eigen taal en eigen kultuur. Vele gebruiken en gewoonten meegebracht uit het stamland ondergingen onvermijdelijk wijzigingen, daar ze moesten aangepast worden aan het nieuwe levensmilieu, talrijke nieuwe ontstonden.

Het is de grote verdienste van Prof. A. Coetzee in dit werk er steeds op te wijzen, of de elementen van deze meerledige volkskultuur uit het stamland overgeërfd, doch meestal gewijzigd, ofwel aan de nabuurvolken ontleende, ofwel nog op de eigen bodem ontstane elementen zijn. Ook vestigt hij de aandacht op het onvermijdelijk vervlakkingsproces, dat het volksleven en de volkskultuur in de laatste jaren ondergaan door de grote industrialisatie, die de stedelijke bevolking ten nadele van de landelijke op buitengewone wijze heeft doen toenemen in dit jong land met onmetelijke industriële mogelijkheden. Tevens wordt de nadruk gelegd op de overwegende invloed van het Calvinisme (de eerste kolonisten moesten immers tot die godsdienst behoren) en van de Bijbel, vooral het Oude Tes-

tament, op de vorming van het karakter, de mentaliteit en de levensbeskouwing van de Afrikaner. « En hier, in die godsdienstige ervaring van die Afrikaner, lê die hoekstaan (hoeksteen) van sy geloof in en sy nastreving van die sg. apartheid. Diegenes wat dit nie wil insien nie, verstaan nie die Afrikaanse volksaard nie en sal nooit saam met die Afrikaner in vrede kan lewe nie. » (blz. 125). De twee hoofdstukke, die mijns inziens het meest getuigen voor de grote belesenheid en vooral voor het klaar en juist inzicht van Prof. A. Coetzee zijn ten eerste de « Inleiding », waarin hij op meesterlijke wijze handelt over :

A) De grondbeginsels der Volkskunde en hij de begrippen kultuur, gemeenschap, enkeling, traditie, volk verklaart. Wij ontlene er aan als voorbeeld de volgende beskouwing :

« Daar bestaan 'n wanopvatting dat tradisie iets van die verlede is, iets wat ou dinge aankleef, wat lei tot die verkeerde opvatting dat volkskunde hom besighou met dinge wat reeds dood is. Juister is dit om tradisie te omskryf as 'n gemeenskaplike lewensopvatting of daad of instelling wat uit die verlede oor (over) die hede in die toekoms reik, gegrond op gemeenskapsgevoel ». (blz. 11).

B) Geschiedkundig Verloop. Een kort, maar degelijk geschiedkundig overzicht van de studie der folklore in Engeland, Duitsland, Skandinavië en de Nederlanden, om te eindigen natuurlijk met Zuid-Afrika. Uit dit overzicht leren wij hoe de volkskunde aldaar grote belangstelling geniet en met iever sedert het einde der negentiende eeuw door een groot aantal geleerden en specialisten wordt bestudeerd. Sedert 1944 bestaat ook het « Genootskap vir Afrikaanse Volkskunde », dat het driemaandelijks « Tijdskrif vir Volkskunde en Volkstaal », onder de leiding van Prof. A. Coetzee uitgeeft. Voorwerpen der stoffelijke volkskultuur worden er in een vijftiental musea bewaard en in October 1947 werd een leerstoel voor Volkskunde verbonden aan de Universiteit van de Witwatersrand.

C) Suid-Afrika als Kulturbodem, waarin S. de invloed van de aard van het land op de bedrijvigheid en de levenswijze van de mens aantoonde.

Het tweede hoofdstuk dat mij vooral getroffen heeft, is het vierde en laatste, dat handelt over de Volksaard en waarin S. op voortreffelijke wijze het karakter, de mentaliteit van de Afrikaner schetst. Als voornaamste karaktertrekken geeft hij aan : individualist, democraat, vrijheidsgezind, diep gelovig, werkzaam, behoudsgezind, gastvrij, vrijgevig. De meeste dezer karaktertrekken zijn het gevolg van zijn Calvinistische en Oudtestamentische levensbeskouwing. Nu een grote verschuiving van de landelijke bevolking naar de nijverheidscentra gebeurt, kan men er een zekere verflauwing van sommige dezer karaktertrekken waarnemen, i.z. de godsdienstigheid. S. eindigt nochtans met de optimistische vaststelling : « Behoudens enkele spore van verval as gevolg van aanpassing bij en wisselwerking met die nuwe, is daar heel weinig wat dui op 'n versaking deur die Afrikaner van sy volksaard, en daar is heel weinig wat daarop dui dat die Afrikaner sy ou sedelike en godsdienstige waardes, waarop sy volkskarakter gebou is, sal laat vaar. Eerder is die tekens daar dat hij opnuut verbete gaan stry vir die behoud daarvan. » (blz. 128).

Dit is een werk dat de jonge Zuidafrikaanse wetenschappelijke folklore eer aandoet.

F. V. ES.